

ТЕОРІЯ ПОДІЛУ ВЛАДИ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПРАВОВІЙ ДУМЦІ XVIII СТ.

Федоренко Володимир Олександрович,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

В статті розглядається теорія поділу влади на основі аналізу державницько-правничих вчень Дж. Локка і Ш. Монтеск'є. Досліджуються причини виникнення даної теорії та механізм її втілення.

The article discusses the theory of powers separation based on analysis of studies by J. Locke and Ch. Montesquieu. Investigate the causes of this theory and its implementation mechanism.

В статье рассматривается теория разделения власти на основе анализа государственно-правовых учений Дж. Локка и Ш. Монтескье. Изучаются причины возникновения данной теории и механизм ее воплощения.

Ключові слова: поділ влади, держава, формоутворення влади, право, принципи поділу влади.

Вважається, що це є досить проблемне питання, тому що на сьогоднішній день більшість країн світу застосовує принцип поділу влади, точніше кажучи вони побудовані саме на ньому і в кожній з них, між цими гілками щоденно відбувається боротьба з приводу їх повноважень та правового становища в системі органів державної влади, і це ми можемо побачити навіть на прикладі нашої країни, а отже виникає багато поглядів і розбіжностей щодо теорії розподілу влади.

Актуальність дослідження теми є досить високою оскільки чимало вчених задають питання : а чи існує ця теорія в класичному вигляді? Якщо існує то що вона являє собою? Які її історичні витоки? Які основні засади цієї теорії? У сьогоднішні при розгляді даної теорії ці аспекти є першочерговими у вченнях науковців тому, що до цього часу з'явилось досить багато суперечок і протиріч щодо правильного розуміння поділу державної влади на три гілки, а також з приводу його правильного тлумачення через осмислення вчень її засновників Дж. Локка та Ш.Монтеск'є.

Мета цієї статті полягає у вивченні розвитку теорії поділу влади в Європейській правовій думці XVIII ст., а саме в таких аспектах: по-перше, в дослідженні першоджерел виникнення теорії поділу влади; по-друге, в висвітленні поглядів Дж. Локка та Ш.Монтеск'є на теорію поділу влади; по-третє, в розкритті змісту механізму втілення цієї теорії у життя.

Теорія поділу влади, яка часто згадується як принцип поділу влади, в тому вигляді, якому вона існує зараз, з'явилась більше трьохсот років тому назад. Засновниками її вважаються англійський філософ-матеріаліст, творець ідейно-політичної доктрини лібералізму Джон Локк (1632-1704), і французький просвітник,

філософ і правознавець Шарль Луї Монтеск'є (1689-1755).

Ідеї Локка про поділ влади були викладені в його головній праці «Два трактати про державне правління» (1690), а ідеї Монтеск'є про поділ влади і

інші його суспільно-політичні погляди - в романі «Персидські письма», історичному нарисі «Роздуми про причини величі і падіння римлян» і в основній його праці - «Про дух законів»[1]

Широке використання категорії «гілка влади», є наслідком невдалого подвійного перекладу вживаного Ш.Монтеск'є словосполучення «separation des pouvoirs». Більш правильним значенням яке відповідає змісту оригіналу тексту праці Монтеск'є «Про дух законів» варто вважати переклад цього терміна як «галузь влади».[2]

Подібно до інших наукових ідей і концепцій теорія поділу влади виникла не штучно. Вона обумовлена передуючим соціально-політичним розвитком і накопиченням історичного досвіду в організації державно-правового життя і підтримки стабільності в суспільстві і державі.

Теорія поділу влади не могла з'явитись, а тим більше «матеріалізуватись» й на тому етапі розвитку держави - «ступені державної освіти», яка зазвичай називається східним деспотизмом або європейським абсолютизмом. Тому, що влада в цих державних системах, «давно розподіляючи політичний світ», незмінно зосереджувалась тільки в одних руках - деспота, царя, фараона, монарха, суверена. Закон відповідно до такої влади був зовсім безпорадний.

Теорія поділу влади розпочинає існувати тільки на тому етапі розвитку суспільства та держави, коли виникають всі

необхідні передумови для активної участі широких верств суспільства в соціально-політичному житті і політичних процесах країни; сприймається хоч би в формальному плані політичний і ідеологічний плюралізм.

Саме в кінці 17 ст., в період так званої «Славетної революції» в Англії, і в середині 18 ст., в період росту революційних поглядів у Франції, зусиллями Дж. Локка і Ш.Монтеск'є розробляються основні положення, закладається фундамент і створюється краса будівлі під назвою «теорія розподілу влади». [1]

У багатьох джерелах вчені пишуть що найчастіше теорію поділу влади пов'язують з Шарлем Луї Монтеск'є. Вважається що з приводу виникнення і заснування теорії поділу влади не можна казати про Ш.Монтеск'є, не згадуючи Джона Локка, оскільки він перший, хто почав розглядати цю теорію і навіть в подальшому Монтеск'є буде керуватися саме його працями. Для всебічного розуміння проблематики теорії поділу влади необхідно проаналізувати первинні погляди Дж. Локка, вчення якого полягають у актуальності забезпечення прав людини.

Ідеологом соціального компромісу 1688 року виступив саме Джон Локк (1632-1704). Своє політико-юридичне вчення він виклав у праці «Два трактата про державне правління». Локк, маючи на увазі не допустити узурпацію всієї повноти державної влади, виключити можливість деспотичного використання цієї влади, відмітив принципи зв'язку і взаємодій «окремих її частин». Відповідні типи публічно-владної діяльності розташовуються ним в ієрархічному порядку. Перше місце відводиться владі законодавчій як верховній (але не як абсолютній!) в державі. Інші влади мають підпорядкуватися їй. Разом з тим вони зовсім не рахуються пасивними придачами законодавчої влади і здійснюють на неї досить активний вплив. [3]

Згідно філософським і політичним поглядам Дж. Локка, якщо абсолютна монархія - це постійна тиранія і беззаконня, яка знаходиться в поглибленому протистоянні з природою людини і суспільним договором, то публічно-політична влада, збудована на основі принципу поділу влади з самого початку відповідає справжній природі людей.

Основуючи дану тезу, автор звертався до таких природних рис людини, як здатність створювати загальні для всіх правила поведінки і в буденному житті керуватися ними; здатність перетворювати загальні правила поведінки в конкретні ситуації; здатність не тільки встановлювати, але й підтримувати на визначеному рівні і рамках свої відносини з іншими людьми.

Наявність даних природних рис людини обґрунтовує необхідність розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову владу.

Розуміється, що реальний прояв названих рис, як і самий поділ влади, можливий тільки в умовах державного, а не додержавного існування і становище окремої людини і всього суспільства. Бо в такому стані, на думку Локка, по-перше, «не хватаєт установленного, определённого, известного закона», який був би визнаний і допущений по спільній згоді в якості «нормы справедливости и несправедливости и служил бы общим мерилем», за допомогою якого вирішувались би між ними спори.

По-друге, в природному стані «не хватаєт знающего и безпристрастного судьи, который обладал бы властью разрешать все затруднения в соответствии с установленным законом».

І по-третє, в природному стані часто «недостаёт силы, которая могла бы подкрепить и поддержать справедливый приговор и привести его в исполнение».

Відсутність такого поділу влади у природному стані суспільства, те саме що й відсутність механізму їх взаємного стримування й противаг веде до зловживання державної влади та свавілля.[1]

Механізм взаємних стримувань та противаг між органами законодавчої і виконавчої влади має на меті забезпечення їх співробітництва як гілок єдиної державної влади. Органи законодавчої влади стримують виконавчу владу, оскільки остання не може виходити за межі ухвалених парламентом законів. Уособлений парламентом орган законодавчої влади формує або бере участь у формуванні вищого органу виконавчої влади - уряду, здійснює парламентський контроль за його діяльністю щодо виконання ним законів. [5]

Коли законодавчі і виконавчі сили об'єднані в одній і тій же людині чи в одному і тому же органі, то свобода неможлива, так як можуть виникнути застереження, що той же самий суверен (президент) чи сенат (парламент) може ввести тиранічні закони, застосовувати їх тиранічним чином лише задля власного інтересу, а не суспільства. [4]

Але потрібно зважати й на те, що будучи «поділеною» влада в державі повинна залишатись цілісною, єдиною.

Юридичне вираження єдності і гармонійності влади полягає в:

1).Органи державної влади в сукупності мають компетенцію, необхідну для здійснення функцій і виконання завдань держави;

2). Різні органи держави не можуть диктувати одним і тим же суб'єктам за тих

же обставин взаємовиключні одні одним правила поведінки. [2]

Дж. Локк в своїй праці вказував, що законодавча влада - це та влада, яка має право вказувати, як повинна бути використана сила держави для зберігання суспільства та його членів. Але так як ті закони, які мають постійно дотримуватись і дія яких постійна, можуть бути створені за короткий час, то немає необхідності, щоб законодавчий орган діяв весь час і тоді, коли йому нічого буде робити.

Він вважав, що законодавча влада являє собою тільки довірену владу, яка має діяти заради визначених цілей, і тому залишається у народу верховна влада усувати або замінити законодавчий орган, коли народ бачить, що законодавча влада діє всупереч вираженому йому довір'ю.

Але виходячи з того, що закони, які створюються один раз і в короткий термін, володіють постійною й стійкою силою і потребують постійного виконання чи нагляду за цим виконанням, то, як вже згадувалось, необхідно, щоб весь час існувала влада, яка слідувала б за виконанням тих законів, які створені і залишаються в силі. І таким чином, законодавчу і виконавчу владу часто потрібно розділяти.

Крім виконавчої Локк виділяв ще й третю гілку влади до неї він відносив право вирішення питання війни та миру, право приймати участь в коаліціях та союзах, яке прирівнювалось до права вести справи з усіма обличчями та організаціями в не зоні даної держави; і цю владу він назвав федеративною.

Ці дві влади, виконавча та федеративна, хоч в дійсності і відрізняються одна від іншої, так як одна з них включає в себе виконання муніципальних законів суспільства в середині його самого по відношенню до всього, що є його частинами, друга ж включає в себе керівництво зовнішньою безпекою та інтересами суспільства в відношенні з усіма тими, від кого воно в змозі дістати вигоду чи зазнати втрати, тим не менш ці дві гілки влади майже завжди взаємопов'язані. І хоча федеративна влада при доброму чи поганому її виконанні має велику роль для держави, вона все таки менше здатна керуватися постійними положеннями закону ніж виконавча влада.

Локк вважав, що хоч виконавча та федеративна влада в кожному суспільстві в дійсності відрізняються одна від іншої, все таки їх мабуть не потрібно розділяти і передавати одночасно в руки різних лиць. Тому що ці дві влади потребують для своєї реалізації сили суспільства, і мабуть неможливо зосереджувати силу держави в різних і таких, що не підкорюються одна

одній, або ж створювати таке становище, при якому виконавча та федеративна влада будуть довірені особам, які можуть діяти незалежно, внаслідок чого сила суспільства буде знаходитись під різним керівництвом, а це може рано чи пізно призвести до безпорядку та гибелі.

Локк вказував, що виконавча влада, якщо вона знаходиться де завгодно, але тільки не в руках особи, яке приймає участь також і в законодавчому органі, являється підлегла і підзвітна законодавчій владі і може бути по бажанню змінена і заміщена. А виконавчий орган в свою чергу має право збирати і розпустити парламент, але він зазначав що це право яким володіє виконавча влада не дає їй верховенства над законодавчою, а являє собою просто довіреним повноваженням, наданим їй в цілях безпеки народу в тому випадку, коли невизначеність і мінливість людських справ не можуть винести постійного установчого правила. [6]

Як ми бачимо тодішня теорія Локка не дуже сильно відрізняється від сьогоденної, найголовніше завдання в неї було забезпечити безпеку народу, зберегти власність людей, надати можливість громадянам самостійно впливати на владу. Але склавши таке складне вчення Локк в своїй теорії допустив одну похибку, яку через декілька десятиліть років, керуючись його працями, виправив такий французький вчений як Шарль Луї Монтеск'є. Ця помилка полягала в тому, що ніяка демократична держава не зможе існувати без такої самостійної гілки влади як судова.

Наступним вченим який формував цю теорію був Шарль Луї Монтеск'є, багато хто вважають саме його засновником цієї теорії. Заслуга Монтеск'є полягає в тому, що він досить вагомо її вдосконалив.

Вчення Монтеск'є про поділ влади володіло значною новизною порівнюючи з попередньою концепцією Локка. В чому ж це полягало? По-перше в тому, що Монтеск'є з'єднав ліберальне розуміння свободи з ідеєю конституційного закріплення механізму поділу влади. Свобода, доказував мислитель, «встановлюється тільки законами і навіть законами основними». А по-друге, в тому, що він більш виразно висловлювався за включення в склад влади, підлягаючих розподілу, судових органів. Система державного правління, збудована на основі принципу поділу влади в першу чергу законодавча і виконавча влада, доповнювалась у Монтеск'є принципом незалежності суддів.[1]

Однією з найосновніших робіт Монтеск'є є праця «Про дух законів», в ній і була викладена ця теорія. В цій праці він

казав, що політична свобода має місце тільки при помірному правлінні. Однак вона не завжди зустрічається і в помірних країнах; вона буває в них тільки тоді, коли там не зловживають владою. Але відомо вже по досвіду віків, що всяка людина, яка володіє владою, прихильна зловживати нею, і вона йде в цьому напрямку, поки не досягне відповідній їй межі.

Щоб не було можливості зловживати владою, необхідний такий порядок речей, при якому різні влади могли б взаємно стримувати одна одну. Можливий такий державний устрій, при якому нікого не будуть заставляти робити те, до чого його не зобов'язують закони, і не робити те що закони йому дозволяють. [7]

Ця ідея Монтеस्क'є розвилася в цілу теорію розподілу влади, мета якої полягає в тому, щоб обґрунтувати принцип законності, забезпечити політичну свободу і зробити право справжнім регулятором взаємовідносин між державою та громадянами. Ш. Монтеस्क'є в поділі влади вбачав гарантію безпеки громадян від беззаконня і зловживання владою.

Є.Л.Розін вважає, що особливість теорії розподілу влади Ш. Монтеस्क'є полягала у твердженні про те що, що верховенство права забезпечується при такому поділі, при якому поділ державної влади був би здійснений саме між різними політичними силами. [3]

Ця думка є актуальною, оскільки це є досить важливим елементом в цьому механізмі. Його важливість полягає в тому, що якщо станеться так, що всіма трьома гілками влади буде керувати одна політична сила то вона буде переслідувати і втілювати в життя країни саме свої цілі, і немає гарантії, що ці втілення будуть відповідати інтересам країни та громадян, і навіть, якщо народ захоче щось зробити або змінити владу то це буде надзвичайно важко оскільки вся влада належить одній політичній силі. А також при такій ситуації наявна велика можливість узурпації влади, і концентрації її в одних руках.

Монтеस्क'є казав, що для громадянина політична свобода являє собою душевний спокій, заснований на переконаннях в своїй безпеці. Щоб володіти цією свободою, необхідно таке правління при якому один громадянин може не боятись іншого громадянина.

В своїй праці Монтеस्क'є зазначав, що в кожній країні є три види влади: влада законодавча, влада виконавча, керуюча питаннями міжнародного права, і влада виконавча, керуюча питаннями права громадян.

В силу першої влади король або парламент створює закони, тимчасові або

постійні, і виправляє або відмінює існуючі закони. В силу другої влади він оголошує війну, або укладає мир, відправляє або приймає послів, забезпечує безпеку. В силу третьої влади він карає злочини і вирішує зіткнення приватних облич. Останню владу можна назвати судовою, а другу - просто виконавчою владою країни.

Як вже згадувалось одна з відмінностей твердженнь Монтеस्क'є від вчень Локка полягала у тому, що він казав, що не буде свободи в тому випадку, коли судова влада не відділятиметься від законодавчої чи виконавчої. Причиною такого твердження було те що Монтеस्क'є вважав, якщо судова влада з'єднана з законодавчою, то життя і свобода громадян будуть знаходитись у владі свавілля, тому що суддя буде законодавцем, а якщо судова влада з'єднана з виконавчою, то судді дістануть можливість стати пригнічувачами.

Також Монтеस्क'є вказував, що судову владу потрібно надавати не постійно дієвому сенату, а особам, які за способом вказаним в законі призначаються з народу для створювання суду, тривалість дії якого визначалась вимогами необхідності. Таким чином, судова влада не буде зв'язана не з відомим положенням (судді), не з відомою професією.

Дві інші влади, вважав Монтеस्क'є, можна доручити посадовим особам чи постійним установам, тому що вони не мають відношення до приватних осіб, так як одна з них являється тільки вираженням спільного бажання держави, а інша - виконавчим органом цього бажання.

В заключній думці своєї теорії Монтеस्क'є казав: «Здавалось би, ці три влади мають досягнути становища спокою та бездіяльності, але так як необхідне русло речей примусить їх діяти, то вони будуть вимушені діяти погоджено». [7]

Таким чином, можемо зробити **висновок**, що всі основні інститути державної влади в політико-правових вченнях Дж. Локка та Шарля Монтеस्क'є логічно пов'язані у цілісну систему під назвою «класична теорія поділу влади». Вона створювалась цими вченими з головною ідеєю задля забезпечення можливості реалізації прав громадянами.

Розвиваючи теорію поділу влади Дж. Локк та Шарль Монтеस्क'є мали спільну мету, яка полягала в тому, щоб попередити піднесення однієї з гілок влади, затвердження авторитаризму та диктаторського режиму в державі. За їхніми поглядами цей принцип передбачає систему стримувань і противаг, покликану звести до мінімуму можливі помилки в управлінні, та перемогти односторонній підхід до розв'язку питань. Таким чином поділ влади

забезпечує раціональне і оптимальне функціонування державних органів. Він служить основою для створення загальних гарантій демократичної організації суспільства і держави. Ці ідеї мають у більшій мірі політичне звучання, проте не слід заперечувати їх характер як юридичної цінності.

Сама ідея поділу влади створена цими вченими є унікальною, оскільки в сьогоденні на її засадах відбувається державне будівництво більшість країн світу, а також тому, що вона є основою без якої не змогла б існувати демократія. Найголовнішим є те, що ніхто не спромігся запропонувати щось досконаліше, ніж поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову.

Література

- 1.) Марченко М.Н. Теория государства и права: Учебник - 2-го изд., 2004, С. 362-370
- 2.) Скакун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. - К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009, С167-168
- 3.) История политических и правовых учений: И 90 Учебник/Под ред. В.С. Нерсецяна - 2-е изд., перераб. и доп. - М: Юрид. Лит., 1988. - С. 230-236, 263-267
- 4.) Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Юристъ, 2001. — С. 238-244
- 5.) Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В.Цвік, О.В.Петришин, Л.В.Авраменко та ін.; За ред. Д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В.Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В.Петришина. - Харків: Право, 2009. - С. 131
- 6.) Дж. Локк «Два трактата о государственном правлении» С.145-188
- 7.) Праця Шарля Луї Монтеск'є «О духе законов» С.293 -305